

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ГЕТЬМАН Г. М.,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії
правових наук України)

УДК 343.98

**МОДЕЛЮВАННЯ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ В УМОВАХ
ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ**

У статті увагу приділено питанням проведення такої слідчої (розшукової) дії, як слідчий огляд, під час моделювання особи невідомого злочинця в умовах змагального кримінального процесу. Зокрема, автором зосереджено увагу на технологічному процесі побудови моделі особи невідомого злочинця.

Ключові слова: *слідчий огляд, моделювання особи невідомого злочинця, змагальний кримінальний процес, технологічний процес побудови моделі особи невідомого злочинця.*

В статье внимание уделяется вопросам проведения такого следственного (розыскного) действия, как следственный осмотр, в процессе моделирования личности неизвестного преступника в условиях состязательного уголовного процесса. Также автор сосредотачивает внимание на технологическом процессе построения модели личности неизвестного преступника.

Ключевые слова: *следственный осмотр, моделирование личности неизвестного преступника, состязательный уголовный процесс, технологический процесс построения модели личности неизвестного преступника.*

The article focuses on the conduct of such an investigative (investigative) action as an investigative examination in the process of modeling the identity of an unknown criminal in a competitive criminal process. Also, the author focuses on the technological process of constructing a personality model of an unknown criminal.

Key words: *investigative examination, modeling of the identity of an unknown criminal, adversary criminal process, technological process of building a model of the personality of an unknown criminal.*

Вступ. Прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України у 2012 році сприяло закріпленню засади змагальності сторін і свободи в наданні сторонами кримінального провадження суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, яка передбачена п. 4 ч. 1 ст. 129 Конституції України. Сутність принципу змагальності, відповідно до ч. ч. 1 і 2 ст. 22 КПК України, полягає в самостійному обстоюванні стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів і рівності прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопо-

тань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав [10]. При цьому «рівноправність сторін означає, що кожна з них користується однаковим обсягом процесуальних прав для здійснення своїх функцій і жодна із сторін не має перед судом переваг у доведенні переконливості своєї позиції» [9, с. 73].

Здебільшого принцип змагальності реалізується на стадії судового розгляду кримінального провадження. Окрім того, чинний КПК України значно розширює права учасників кримінального провадження, які представляють сторону захисту. Однак останнім часом висловлені думки про те, що на стадії досудового слідства мають місце окремі елементи змагальності. Зокрема, такої точки зору дотримується М.А. Маркуш, підтримуючи погляди окремих процесуалістів [11, с. 64]. Таку точку зору можна пояснити тим, що під час проведення слідчих (розшукових) дій значна роль відводиться захиснику (адвокату).

Постановка завдання. Моделювання особи невідомого злочинця є одним із різновидів моделювання, що використовується під час розслідування кримінального провадження та являє собою складний процес, сутність якого полягає у створенні моделі особи невідомого злочинця, за допомогою якої відбувається не лише збирання інформації про таку особу, а й вивчення психологічних особливостей і властивостей, що її характеризують, а також сприяння її пошуку й установленню. Реалізація методу моделювання особи невідомого злочинця в практичній діяльності слідчих органів здійснюється за рахунок проведення слідчих (розшукових) дій.

Однією з важливих слідчих (розшукових) дій є проведення слідчого огляду. Особливу увагу варто приділи огляду місця події і трупа (за його наявності). У ході проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, забезпечується виявлення та збирання інформації, що має стосунок до вчиненого злочину, в подальшому перевіряється не тільки слідчим, а й судом щодо її допустимості, достовірності, достатності й належності до конкретного кримінального провадження.

Результати дослідження. У теорії криміналістики питання проведення окремих слідчих (розшукових) дій висвітлено досить детально, зокрема сформульовано основні положення та надано рекомендації щодо їх проведення [2; 3; 5; 6; 7; 8; 12; 15].

Разом із тим деякі проблеми щодо напрямів використання тих чи інших методів під час проведення слідчих (розшукових) дій залишаються невирішеними. Серед них – питання щодо технології побудови моделі невідомого злочинця під час проведення слідчих (розшукових) дій особливо в умовах реалізації принципу змагальності в сучасному кримінальному процесі.

Деякі вчені вказують на те, що детально не розроблена тактика огляду конкретних об'єктів під час проведення огляду місця події та інших слідчих дій, кожний об'єкт пізнання вимагає спеціальної технології його дослідження, особливої методики вивчення й обробки [12, с. 4]. Зокрема, існують суттєві особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час моделювання особи невідомого злочинця, які полягають у виявленні тієї чи іншої інформації, що сприятиме створенню його моделі, її подальшому вивченню й дослідженню.

Однак установлення особи невідомого злочинця можливо за умови виявлення й дослідження інформації, відомостей, фактичних даних, які вказують на безпосередню причетність конкретної особи до вчиненого злочину. Так, основним способом виявлення, збирання, дослідження, оцінювання та використання доказової інформації є саме проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, Т.С. Волчецька зауважує, що під час проведення слідчих (розшукових) дій слідчий сприймає й відображає у свідомості значну за обсягом інформацію, яка фіксується в протоколах і додатках до них. Отже, реальність відображається на двох рівнях: процесуальному, чітко окресленому законом, і на рівні свідомості слідчого у вигляді ідеальної (розумової) інформаційної моделі. Оскільки в моделі, окрім достовірних знань, відображаються й імовірні знання (отримані шляхом побудови версій або застосування моделювання), а також попередні висновки та судження слідчого, бо інформаційна модель розслідуваної події під час розслідування має криміналістичне значення, то саме на цих підставах аналіз інформаційної моделі кримінальної події на конкретний момент розслідуван-

ня приводить слідчого до висновку про необхідність проведення тих чи інших слідчих дій [4, с. 52–53].

Під час розслідування окремих видів злочинів у більшості випадків вагоме значення має саме огляд місця події (слідчий огляд) та огляд трупа, оскільки місце події, з одного боку, відображає матеріальні зміни, які відбуваються під час учинення злочину та є важливими для з'ясування способу, часу, засобів чи знарядь учинення злочину, предмета злочинного посягання, а з іншого – створює можливість з'ясування особливостей психології злочинця, тобто його характеру, мотивів, емоцій, здібностей, зокрема прогнозування його подальших дій. С.І. Анненков і Т.С. Анненкова зазначають, що безпосереднє сприйняття місця події, допит очевидця чи потерпілого нерідко інформативніші за інші джерела доказів. До такого рівня інформативності є близькими відомості про обстановку вчинення злочинів. Криміналістичний аналіз зазначених відомостей, моделювання окремих елементів суб'єктивної та об'єктивної сторін учинення злочину дають змогу детальніше вивчити всі обставини вчинення злочину, наближають слідчого до розуміння сутності події, що відбулася, сприяють пошуку доказів [1, с. 126].

Тому під час розв'язання таких завдань одним із ефективних методів є моделювання, використання якого сприяє моделюванню слідчим події (моделі) злочину, що відбулася, загалом, створенню моделі потерпілої особи (жертви) й моделі особи невідомого злочинця. Разом із тим ефективність реалізації цього методу залежить від якості проведення слідчих (розшукових) дій; належності доказової інформації, отриманої слідчим під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій; досвіду слідчого; відомостей, які отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; надання доказового значення інформації, отриманої під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; уміння слідчим завчасно запобігти можливій протидії розслідуванню; вміння встановлювати психологічний контакт і долати конфліктні ситуації, що можуть виникати під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Окремі дослідники вказують на те, що реалізація завдання щодо встановлення даних про особу злочинця під час огляду місця події є очевидною. Однак, з огляду на психологічні регулятори вчинення злочину, реалізація цього завдання в криміналістичній літературі недостатньо конкретизується. Так, О.Р. Ратінов і Б.Я. Петелін пишуть, що, досліджуючи питання огляду місця події, зазвичай указують на необхідність виявлення даних про професійні навички суб'єкта, його звички, деякі інші індивідуальні особливості. При цьому, як правило, розуміють окремі ознаки, а не закономірності, пов'язані з психологічними параметрами злочинної поведінки. Зокрема, не існує системи тактичних прийомів отримання інформації про особу злочинця [14, с. 39].

Необхідно зазначити, що під час проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, вирішується багато питань, які вимагають інтелектуального напруження, аналітичного підходу до осмислення й визначення комплексу даних, що стосуються події та можуть відіграти доказову роль у справі. З-поміж інших слідчих (розшукових) дій слідчий огляд має певну специфіку й характеризується невизначеністю кримінальної ситуації; виявленням доказів, які зумовлюються особливостями події злочину; вирішенням слідчим питання в разі одержання інформації про її стосунок до злочину, що розслідується.

Вирішення таких питань залежить від сприйняття слідчим обстановки місця події. Важливу роль у сприйнятті відіграє та уявна модель про подію злочину, що виникає в слідчого до огляду місця події, у момент повідомлення йому про злочин. Кожна уявна модель події злочину має ймовірний характер, що зумовлено, з одного боку, обставинами, які необхідно з'ясувати, а з іншого – доказовою цінністю наявної інформації.

Моделювання особи невідомого злочинця як одне з важливих завдань є доволі складним процесом, який характеризується виявленням, виокремленням, дослідженням, аналізом необхідної для уявного створення особи невідомого злочинця інформації.

Під час проведення огляду місця події до інформації загального характеру про особу невідомого злочинця варто зарахувати зміни первинного положення об'єктів і речей на місці вчинення злочину (наприклад, поява чи зникнення певних предметів); залишення слідів-

відображень (відбитки пальців, сліди крові, частки одягу, волосся, сліди взуття тощо); соціально-демографічну інформацію про особу невідомого злочинця (соціальний стан, освіта, професія, родинний стан, матеріальне становище); психологічні особливості особи невідомого злочинця (психічний стан особи, прагнення, інтелектуальні здібності особи (рівень розумового розвитку), емоційний стан (сила, врівноваженість, ступінь емоційного збудження)); девіантні властивості (вживання алкоголю, наркотиків, наявність судимостей тощо).

Подія злочину характеризується зміною навколишнього середовища та відображенням слідів, що мають свої особливості. Необхідно зазначити, що структура моделі особи невідомого злочинця визначається структурою людини як живого організму, але для її побудови використовуються лише ті властивості й ознаки, які можуть бути найбільш корисними для вирішення криміналістичних завдань. При цьому Ш.М. Хазієв виокремлює такі ознаки:

- 1) загальнофізичні (біологічні константи) – стать, конституція, зріст, раса;
- 2) анатомічні – розміри та пропорції тіла, статура, будова зубного апарату, форма й розмір губ, рота, вух та інших частин тіла;
- 3) групові – ознаки крові й інших виділень людини;
- 4) патологічні – природжені або набуті зміни нормальної будови чи функціонування людського організму;
- 5) психічні – тип нервової системи, особливості мислення, пам'яті тощо;
- 6) ознаки етнічні й національні;
- 7) професійні – навички, знання, уміння, професійні зміни частин тіла;
- 8) соціальні – захоплення, зв'язки зі злочинним світом, злочинний досвід, знання жаргону, навички щодо вчинення та приховування злочину;
- 9) косметичні – колір пофарбованого волосся, колір губної помади, форма та розмір вус, бороди тощо;
- 10) одягу, що постійно вдягається.

Метою моделювання є побудова максимально повної моделі – системи взаємозалежних ознак людини. Однак така система завжди неповна, під час розслідування безперервно видозмінюється залежно від накопичення нової криміналістично значущої інформації та характеризує процес діяльності від незнання до знання тих ознак особи, які важливі для слідства [14, с. 10].

Висновки. Виходячи з наведеного вище, вважаємо, що технологічний процес створення моделі особи невідомого злочинця під час проведення слідчого огляду охоплює низку певних операцій, серед яких: 1) виявлення інформації, необхідної для побудови моделі особи невідомого злочинця; 2) збирання та фіксування інформації; 3) вивчення, аналіз і визначення необхідності використання такої інформації для побудови моделі; 4) побудова моделі особи невідомого злочинця; 5) вивчення, аналіз і дослідження побудованої моделі особи невідомого злочинця; 6) отримання нового знання про особу невідомого злочинця; 7) перевірка отриманих знань шляхом зіставлення з реальною особою (тобто визначення кола підозрюваних).

При цьому виокремлення основної інформації передбачає в подальшому її систематизацію й утворення бази окремих фактів, що характеризують об'єкт моделювання – особу невідомого злочинця. У такому разі відбувається певна вибірка інформації, де окремі елементи мають збігатися та відповідати один одному, у подальшому переноситися на об'єкт моделювання й об'єднувати сукупність властивостей особи невідомого злочинця.

Список використаних джерел:

1. Анненков С.И., Анненкова Т.С. Обстановка совершения преступления: процессуальные и криминалистические проблемы исследования: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 200 с.
2. Баев О.Я. Содержание и формы криминалистической тактики. Воронеж, 1975. 57 с.
3. Васильев А.Н. Следственная тактика. Москва, 1976. 200 с.

4. Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учебное пособие. Калининград, 1997. 95 с.
5. Галаган В.І., Галаган О.І. Реалії і проблеми нового КПК України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 13–18. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_1_5.pdf.
6. Галаган В.І. Слідчі дії: проблеми визначення. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2010. № 1. С. 1–10. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10hvidpv.pdf>.
7. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 272 с.
8. Комиссаров В.И. Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов, 1987. 155 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 208 с.
12. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
13. Ратинов А.Р., Петелин Б.Я. Осмотр места происшествия как источник данных о вине и виновном лице. Правоведение. 1988. № 5. С. 35–41.
14. Хазиев Ш.Н. Криминалистическое моделирование неизвестного преступника по его следам: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. 21 с.
15. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 349 с.

КРАВЧУК І. І.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач

кафедри правознавства

(Житомирський національний
агроєкологічний університет)

УДК 343.139:347.93

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У статті на основі аналізу теоретичних положень кримінального судочинства автор визначає коло можливих суб'єктів використання криміналістичних знань на стадії судового розгляду кримінальних проваджень. Звертається увага на певні особливості їх використання з урахуванням процесуальних повноважень кожного зі суб'єктів на даній стадії. Обґрунтовується доцільність розробки нових та удосконалення наявних криміналістичних рекомендацій, обумовлених специфікою встановлення істини у суді.

Ключові слова: криміналістичні знання, судовий розгляд, кримінальне провадження, суд, суддя, прокурор – державний обвинувач, адвокат – захисник.

